

A Feminine Reading of the Islamic Family and Spiritual Nurturing: A Psychological Study Using Grounded Theory in Khorramābād

Maryam Ahmadpūr¹

1. Ph.D. Candidate, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran.

ahmadpoor.maryam62@gmail.com

Received: 2024/11/09; Accepted 2025/03/26

Extended Abstract

Introduction and Objectives: In today's rapidly changing world, the family is more exposed than ever to transformation. As the smallest yet most fundamental social unit, the family plays a crucial role in shaping society. In Iran, despite profound societal changes, the family continues to serve as a cornerstone of the Islamic social system. Since women play a decisive role in shaping the family's meaning-making processes, this study explores how religious women living in Khorramabad (a city in the Central District of Khorramabad County, Lorestan province, Iran) perceive, experience, and interpret the concept of the Islamic family. The main objective is to understand this phenomenon from women's perspectives and to examine the religious and ethical principles governing the structure and dynamics of the Islamic family. In addition, the study investigates how spiritual upbringing within Islamic families affects intra-family relationships and the emotional and psychological development of children.

Method: This research employed an ethnographic approach, using participant observation and in-depth interviews as primary techniques. The sample consisted of twenty religious women residing in Khorramabad, selected through purposive sampling. Data were analyzed using grounded theory methodology across three stages: open coding, axial coding, and selective coding. Ultimately, the core category identified was "Islamic Family and Spiritual Nurturing." Data analysis was conducted both manually and with qualitative analysis software. Credibility and reliability were ensured through repeated verification and cross-checking with participants and family studies experts.

Results: The findings indicate that spiritual nurturing within Islamic families positively contributes to the personal growth of family members and strengthens intra-family relationships. Positive interactions—especially between parents and children—play a critical role in children's emotional and psychological development. Religious women emphasized that spiritual upbringing, grounded in religious and ethical principles, enhances emotional security and facilitates healthy per-

Research Institute of
Hawzah and University

Journal of Islam and Family Psychology

Journal homepage: <https://ipf.rihu.ac.ir/>

Original Article

sonal and social interactions among children. Accordingly, the phenomenon of the Islamic family and spiritual nurturing emerges as a religious-social construct shaped by the responses and interactions of religious women with family formation processes, internal family dynamics, and their outcomes from an Islamic perspective.

Discussion and Conclusion: The study confirms that an Islamic family, when approached with a dynamic and dialectical perspective, can foster individual agency in line with Islamic teachings on family life. From a psychological standpoint, this process contributes to reducing psychological and social harms within families, ultimately promoting mental health, social well-being, and stronger family foundations. Therefore, attention to spiritual nurturing and strengthening positive family relationships can improve quality of life and help reduce social problems. It is recommended that cultural and social planning initiatives give greater consideration to the role and perspectives of women within the Islamic family.

Acknowledgments: The author sincerely thanks all participants—especially the religious women of Khorramabad—whose generous cooperation made this study possible.

Conflict of Interest: The author declares no conflict of interest.

Keywords: Family, Islam, Religious Women, Spiritual Nurturing, Emotional and Psychological Growth.

Cite this article: Maryam Ahmadpūr (2025). “Women’s Interpretation of Islamic Family and Spiritual Education: A Psychological Study with a Grounded Theory Approach in Khorramabad”, *Journal of Islam and Family Psychology* 1(1): 97- 112.

قرائت زنانه از خانواده اسلامی و تربیت معنوی: مطالعه‌ای روان شناختی با رویکرد نظریه داده بنیاد در شهر خرم‌آباد

مریم احمدپور^۱

۱. دانشجوی دکتری دانشگاه جامع امام حسین، تهران، ایران.

ahmadpoor.maryam62@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۱۶

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: خانواده در دنیای امروز بیش از هر زمان دیگری در معرض تغییر و تحول است. به عنوان کوچک‌ترین و اساسی‌ترین واحد اجتماعی، خانواده نقشی حیاتی در شکل‌دهی به جامعه ایفا می‌کند. در ایران با وجود تحولات عمیق، خانواده همچنان یکی از ارکان اصلی نظام اجتماعی اسلامی به شمار می‌رود. از آنجا که زنان نقش مهمی در شکل‌دهی به نظام معنایی خانواده دارند، این پژوهش به بررسی درک، تجربه و تفسیر زنان مذهبی ساکن خرم‌آباد از مفهوم خانواده اسلامی می‌پردازد. هدف اصلی این مطالعه، شناخت این پدیده از دیدگاه زنان و بررسی اصول دینی و اخلاقی حاکم بر ساختار و روابط خانواده اسلامی است؛ همچنین تأثیر تربیت فرزند در خانواده‌های اسلامی بر روابط درون‌خانوادگی و رشد عاطفی و روانی فرزندان مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

روش: این پژوهش با استفاده از روش مردم‌نگاری و با تکنیک‌های مشاهده مشارکتی و مصاحبه عمیق انجام شده است. نمونه پژوهش شامل بیست نفر از زنان مذهبی ساکن شهر خرم‌آباد بوده که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش نظریه داده‌بنیاد در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل شدند. در نهایت مقوله هسته «خانواده اسلامی و تربیت معنوی» به دست آمد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای تحلیل کیفی و به صورت دستی انجام شد. روایی و پایایی داده‌ها با بررسی مکرر و تطبیق با مشارکت‌کنندگان و متخصصان حوزه خانواده تأیید شد.

نتایج: این تحقیق نشان داد که تربیت معنوی در خانواده‌های اسلامی تأثیر مثبتی بر رشد فردی اعضای خانواده و بهبود روابط درون‌خانوادگی دارد. تعاملات مثبت میان اعضای خانواده، به‌ویژه والدین و فرزندان نقش مهمی در رشد عاطفی و روانی فرزندان ایفا می‌کند. زنان مذهبی بر این باورند که تربیت معنوی با تکیه بر اصول دینی و اخلاقی، احساس امنیت عاطفی را تقویت و ارتباطات سالم فردی و اجتماعی فرزندان

Research Institute of
Hawzah and University

اسلام و روان‌شناسی خانواده

Journal homepage: <https://ipf.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

را تسهیل می‌کند؛ بدین ترتیب پدیده خانواده اسلامی و تربیت معنوی به عنوان یک سازه اجتماعی و دینی، نتیجه واکنش‌ها و تعاملات زنان مذهبی با فرایندهای تشکیل خانواده، تعاملات درون خانواده و پیامدهای آن از دیدگاه اسلامی است.

بحث و نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش تأیید می‌کند که خانواده متکی بر فرهنگ اسلامی و با نگرشی پویا و دیالکتیکی می‌تواند به ساخت و تغییر کنشگری افراد در راستای آموزه‌های اسلام در مورد خانواده کمک کند. از دیدگاه روان‌شناختی، این فرایند می‌تواند به کاهش آسیب‌های روانی و اجتماعی در خانواده‌ها و در نهایت به سلامت روانی و اجتماعی افراد جامعه و تقویت بنیان‌های خانوادگی بینجامد؛ بنابراین توجه به تربیت معنوی و تقویت روابط مثبت در خانواده‌های اسلامی می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و کاهش مشکلات اجتماعی کمک کند. پیشنهاد می‌شود که در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و اجتماعی به نقش و دیدگاه زنان در خانواده اسلامی توجه بیشتری شود.

تقدیر و تشکر: از تمامی شرکت‌کنندگان در این پژوهش، به‌ویژه زنان مذهبی شهر خرم‌آباد که با مشارکت صمیمانه خود امکان انجام این تحقیق را فراهم آوردند، تشکر و قدردانی می‌شود.

تعارض منافع: نویسندگان این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافع ندارند.

واژگان کلیدی: خانواده، اسلام، زنان مذهبی، تربیت معنوی، رشد عاطفی و روانی.

استناد: مریم احمدپور (۱۴۰۴). «قرائت زنانه از خانواده اسلامی و تربیت معنوی: مطالعه‌ای روان‌شناختی با رویکرد نظریه داده بنیاد در شهر خرم‌آباد». مجله اسلام و روان‌شناسی خانواده ۱(۱): ۹۷-۱۱۲.

مقدمه

خانواده در جهان امروز بیش از گذشته در معرض تغییر و دگرگونی است (میرمحمدرضایی و ساروخانی، ۱۳۹۷، ص ۱۳۲). خانواده کوچک‌ترین و بنیادی‌ترین گروه اجتماعی است که در شکل بنیادین خود، از یک زن و مرد و فرزندان آنها تشکیل می‌شود که شکل، نوع و حدود روابط بین افراد، ساختار خانواده را شکل می‌دهد (اینگلهارت، ۱۳۷۵، ص ۲۱۵). مسائل مربوط به خانواده از مهم‌ترین موضوع‌های ضروری و جدی انسان هم در گذشته و هم در دنیای معاصر است (بختیاری و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۲۳). خانواده به عنوان کهن‌ترین هسته طبیعی در همه جوامع انسانی از آغاز تاریخ وجود داشته و بشر تاکنون نتوانسته است جایگزینی برای آن بیابد. این موضوع حضور همیشگی این نهاد و ضرورت وجودی آن را نشان می‌دهد (پروین و دیگران، ۱۳۹۱، ص ۱۲۰). خانواده به عنوان عنصر سازنده و سرنوشت‌ساز برای جامعه در نظر گرفته می‌شود (سهرابی و مشایخی، ۱۴۰۰، ص ۳۲۱). پرداختن به این بنای بنیادین و هدایت آن به جایگاه واقعی‌اش همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی و غفلت از آن موجب دور شدن بشر از حیات حقیقی و سقوط به ورطه ناپودی است (نیک‌پور، ۱۴۰۱، ص ۶۱). ازدواج و تشکیل خانواده به عنوان یک میل ذاتی و طبیعی مورد تأیید و تأکید همه ادیان الهی و به ویژه دین مبین اسلام بوده است (نوابی‌نژاد، ۱۳۷۹، ص ۱۱۷). در کشور ما که در حال گذار است خانواده با اینکه دگردیسی‌های عمیقی را تجربه کرده است (جعفرزاده‌پور، ۱۴۰۰، ص ۱۱۱)، یکی از محورهای اساسی نظام اجتماعی اسلامی به‌شمار می‌رود (نعمی‌پور و دیگران، ۱۳۹۹، ص ۱۳۵)؛ به این ترتیب نهاد خانواده در کنار دین اسلام از گذشته تاکنون سازنده ساختار جامعه ایرانی بوده و موجب رشد و کمال، تأمین سلامت و بقای نسل، آرامش‌دهنده روح و روان زن و مرد و حافظ آنان از رفتارهای جنسی نامشروع و غیراخلاقی بوده است (احمدپور، ۱۳۹۰، ص ۱۷۶) و در واقع نخستین جمعی است که انسان در آن وارد می‌شود و آداب و رسوم اخلاقی را از آن می‌آموزد (نیک‌پور، ۱۴۰۱، ص ۶۲). آموزه‌های اسلام ناب‌ترین راهکارها همچون احترام و محبت^۱، عدالت و انصاف در رفتار^۲، مشورت در حل اختلافات^۳، گذشت و اصلاح^۴ و حفظ حریم خصوصی^۵ را برای تحکیم بنیان خانواده عرضه می‌کند (ملایی، ۱۴۰۰، ص ۱)؛ بدین ترتیب اسلام در شکل‌دهی به نظام معنایی زنان که نقش منحصر به فردی در این میان ایفا می‌کنند (بنی‌اسدی، ۱۳۹۹، ص ۸۸)، رهنمایی را رقم زده است؛ زیرا اسلام واقعیتی کلی است که انسان و عالم محیط بر او را شامل می‌شود و در حاق ذات موجودات نهفته است و در این دین بنده تسلیم اراده خدای سبحان است (طباطبایی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۳۰۱). از این رو در مقاله حاضر با لحاظ کردن اهمیتی که نظام معنایی در شکل‌دهی به جهت‌گیری‌های کنشی و رفتاری زنان در مواجهه با اعیان فرهنگی و دینی نظیر خانواده دارد به بررسی چگونگی درک، تجربه و تفسیر زنان از مقوله خانواده در اسلام خواهیم پرداخت. پرسش بنیادین در پژوهش حاضر این است که زنان مذهبی ساکن شهر خرم‌آباد، مفهوم خانواده اسلامی را در نظام معنایی خود چگونه درک و تفسیر می‌کنند؟ چه اصول دینی و اخلاقی در ساختار و روابط خانواده اسلامی از دیدگاه این زنان نقش دارند؟ و اینکه اساساً چگونه تربیت فرزند در خانواده‌های اسلامی بر روابط درون خانوادگی و رشد عاطفی و روانی فرزندان تأثیر می‌گذارد؟ تربیت به معنای پرورش استعدادهای مادی و معنوی و توجه دادن آنها به سوی اهداف و کمالاتی می‌باشد که خداوند متعال آنها را برای آن اهداف در وجود آدمی قرار داده است و از دیدگاه شهید مطهری تربیت عبارت است از پرورش دادن؛ یعنی استعدادهای درونی بالقوه موجود در یک شیء به فعلیت درآوردن و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنها تا از این راه تربی به حد اعلای کمال (خود) برسد (هاشمی، ۱۳۸۸، ص ۶). تربیت در خانواده اسلامی به فرایند پرورش و هدایت افراد به سوی

۱. «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً؛ و میان شما محبت و رحمت قرار داد» (روم، ۲۱).

۲. «وَعَاشِرُوهُمْ بِالْمَعْرُوفِ؛ و با آنان به روشی شایسته زندگی کنید» (نساء، ۱۹).

۳. «وَأِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا؛ و اگر ترسیدید که میان آنان اختلاف پیش آید، از خانواده‌هایشان داوری برگزینید» (نساء، ۳۵).

۴. «فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ؛ پس کسی که عفو کند و اصلاح نماید، پاداش او بر عهده خداوند است» (شوری، ۴۰).

۵. «وَلَا تَجَسَّسُوا؛ و از تجسس خودداری کنید» (حجرات، ۱۲).

کمالات معنوی و اخلاقی براساس اصول دینی و ارزش‌های اسلامی اشاره دارد. در این چارچوب خانواده به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نقش حیاتی در شکل‌دهی به شخصیت و رفتار فرد ایفا می‌کند. خانواده سالم اسلامی با تأکید بر روابط محبت‌آمیز، احترام متقابل و تربیت معنوی بستری مناسب برای رشد عاطفی، روانی و اخلاقی اعضای خود فراهم می‌آورد؛ بنابراین ارتباط میان تربیت و خانواده اسلامی به‌عنوان ابزاری برای دستیابی به اهداف بلند انسانی و دینی در نظر گرفته می‌شود و می‌تواند به تقویت بنیان‌های روانی و اجتماعی جامعه کمک کند (میرتبار و عبدالاحدی مقدم، ۱۳۹۹، ص ۱۲۵۰-۱۲۷۶). از نظر پارسونز^۱ خانواده هسته‌ای خانواده‌ای نکاحی (مبتهی بر روابط زناشویی)، فرزندیاب (تولید نسل)، نومکان (کاملاً مستقل از خانواده سلفی)، واحدی مصرفی و وابسته به شغل بیرون از منزل شوهر است. این خانواده که تأمین منافع افراد را اولویتی اصلی می‌داند براساس همسرگزینی آزاد و بر پایه عشقی رؤیایی پدید می‌آید (پارسونز، ۱۹۹۵، ص ۳۲). امور مربوط به معاش خانواده بر عهده مرد است و خانه‌داری و بچه‌داری اساسی‌ترین فعالیت و نقش زن می‌شود؛ به‌این‌ترتیب خانواده به‌عنوان عطفه تبدیل شده و همین امر خود بستری مناسب برای اجتماعی ساختن فرزندان را فراهم می‌کند. پارسونز آزاد گذاردن فرزندان را در خانواده به منظور شکوفایی استعدادهای آنان ضروری می‌داند. به اعتقاد وی، هم تقسیم جنسیتی نقش‌ها و هم وجود سلسله مراتب قدرت در خانواده هسته‌ای ضروری است (همان، ص ۴۵). جدایی و تفکیک بین نقش‌های مردان و زنان به گونه‌ای که مردان را به‌عنوان نان‌آور خانه و رهبر اجرایی و زنان را به‌عنوان رهبر عاطفی و جذاب در نظر می‌گیرند (همان، ۱۴۸)؛ در واقع پارسونز ساختار خانواده را پیامد تمایزپذیری و جدایی در دو محور می‌بیند: ۱. سلسله مراتبی قدرت نسبی و ۲. نقش‌های ابزاری در مقابل احساس عاطفی. وی معتقد است در وضع موجود با وجود آنکه وظایف خانواده نسبت به گذشته کمتر شده، بسیاری از اموری که در گذشته خانواده متصدی آن بود، امروزه به سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی واگذار شده است؛ با این حال نقش خانواده دارای اهمیت بسیاری است و از آنجا که در خانواده، وقت بیشتری برای انجام وظایف وجود دارد، در نتیجه کیفیت ایفای نقش بالاتر می‌رود (همان، ص ۴۵). هورنای تجارب اوان کودکی ازجمله تعامل والدین با کودک را مرکز توجه قرار داد؛ زیرا والدین می‌توانند نیاز کودک به سلامتی و ایمنی را ارضا کنند و یا موجب ناکامی آن شوند. محیط خانواده که برای کودک فراهم شده است و چگونگی واکنش کودک در برابر آن ساخت شخصیت را شکل می‌دهد (شولتز، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۳۲۲). وی معتقد بود اگر فرد در رابطه با اجتماع و خصوصاً کودک در رابطه با خانواده، احساس امنیت خود را از دست دهد دچار اضطراب اساسی می‌شود. هورنای اضطراب اساسی را عبارت می‌دانست از احساس منزوی شدن، بیچارگی و بی‌پناهی در دنیایی که بالقوه خطرناک و ترسناک است. عواملی که از سوی جامعه و به‌ویژه خانواده در کودک ایجاد احساس ناامنی می‌کنند؛ عبارت‌اند از: تسلط زیاد، بی‌تفاوتی، رفتار بی‌ثبات، نبود احترام برای احتیاجات کودک، توجه و محبت بیش از حد، گرمی و صمیمیت کافی نداشتن، تبعیض، محافظت شدید، واگذاری مسئولیت زیاد و یا نبود آن، پرخاشگری و خشونت برای کسب احساس امنیت (شاملو، ۱۳۷۷، ص ۸۷).

براساس مطالب مطرح‌شده جستار حاضر با تأکید بر جنبه‌های کاربردی و روان‌شناختی در پیوند با اصول دینی و با تحلیل‌های تجربی و فرایندی می‌تواند به پر کردن خلأهای موجود در مطالعات پیشین در راستای بهبود بنیان خانواده‌ها بپردازد؛ ازجمله این خلأها می‌توان به تحلیل تجارب زنان مذهبی، بررسی عمیق تربیت معنوی در خانواده اسلامی، تأکید بر ارتباطات درون‌خانوادگی و اثر آن بر رشد فرزندان و نگاهی فرایندی و برساختی به خانواده اسلامی اشاره کرد. تحقیق حاضر این جنبه‌ها را به‌طور ویژه بررسی کرده، نقشی اساسی در پر کردن این خلأها در پژوهش‌های موجود ایفا می‌کند و می‌تواند پیشنهادهای کاربردی برای بهبود روابط خانوادگی، رشد معنوی و روان‌شناختی افراد ارائه دهد. با بررسی پیشینه پژوهش‌های مرتبط بهتر می‌توان به ارتباط خانواده سالم و تأثیر آن بر تربیت در چارچوب اسلامی پرداخت. رهنمایی (۱۴۰۱) می‌نویسد که نظام خانواده در اسلام بر سه رکن بنیادین ایمان و باور اصیل، عواطف و گرایش‌های پایدار و سلوک اخلاقی استوار است. قرآن تشکیل خانواده را یکی از نشانه‌های الهی می‌داند و تجلی آیات الهی در زندگی خانوادگی را

محور این ارکان می‌شمارد. این حضور الهی سبب حاکمیت آرامش بر فضای خانواده و زمینه‌ساز تربیت شایسته فرزندان است. آفرینش مرد و زن با هویت انسانی یکسان و ایجاد مودت و رحمت میان زوجین در آستانه ازدواج از جمله مواردی هستند که خداوند با بیان آنها پرتویی از حضورش را ترسیم کرده است. این مقاله با تکیه بر رهنمودهای قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام) نشان می‌دهد که مودت و رحمت پشتوانه نیرومندی برای ایجاد آرامش و فراهم کردن زمینه برای تربیت فرزندان در زندگی خانوادگی هستند. شریعتی (۱۳۹۷) در پژوهشی مدل خانواده سالم را در جامعه ایرانی با استناد به معیارها و ویژگی‌های ارائه شده توسط زوجین و متخصصان خانواده تدوین کرده است. این مدل چارچوبی نظری برای درک ساختار مطلوب خانواده سالم ارائه می‌دهد که می‌تواند به رشد و تعالی اعضای خانواده کمک کند. پناغی و دیگران (۱۳۹۵) در پژوهشی با هدف تعیین دیدگاه‌های خانواده ایرانی درباره مفهوم سلامت خانواده از روش تحقیق کیفی و مصاحبه استفاده کردند. یافته‌ها نشان داد که سلامت خانواده را می‌توان در چهار طبقه سلامت فردی، نهادی، تعاملی و جامعه‌ای جای داد. در این پژوهش خانواده سالم از نظر ایرانی‌ها دارای ویژگی‌های مذهبی، سنتی، سلسله‌مراتبی و جمع‌گرایانه است. الگوی ایده‌آل خانواده ایرانی در ساختار سلسله‌مراتبی و جمع‌گرایانه تعریف می‌شود؛ همچنین این پژوهش بر اهمیت کشف معیارها و ویژگی‌های خانواده سالم از نظر مفهومی و مبانی درمانی تأکید دارد. نوایی (۱۳۹۲) خانواده فضیلت‌گرا را بستر رویش نسلی اثرگذار می‌داند که در آن تقرب به خدا، اصلی محوری و اساسی است و توجه به نیازهای جسمی و روحی همراه با همتایی و هم‌شأنی، سادگی و سهولت، عشق و صمیمیت مشهود است. اهداف والای آنان در چهار حوزه رفتاری متجلی است: ۱. ارتباط با یکدیگر؛ ۲. ارتباط با فرزندان؛ ۳. پیوند با خدا و ۴. پیوند با اجتماع. تقوی‌پور و دیگران (۱۳۹۶) در پژوهشی با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد استقرانی محتوای مرتبط با موضوع خانواده در ۲۱ جلد کتاب اسلامی را بررسی کردند. این تحقیق با انتخاب منابع از زوایای مختلف مانند سیره معصومین، روایات دینی و آرای علمای مسلمان به ۷۲۵ شناسه دست یافت که در ۹۳ مفهوم و یازده مقوله طبقه‌بندی شد. در نهایت الگوی جامع خانواده در اسلام در سه محور «دیدگاه‌های نظری اسلام درباره خانواده»، «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» و «عوامل تزلزل خانواده» ارائه شد. این محورها شامل زیرمجموعه‌هایی مانند رابطه میان خانواده و جامعه، تشکیل خانواده و وظایف اعضای خانواده می‌شود. شمسین و ولوی (۱۳۹۴) نشان می‌دهند که اعضای خانواده متعادل با شناخت وظایف خود و حقوق یکدیگر و تفاوت‌های فردی و طرز برخورد با آن سبب استحکام و گرمی خانواده می‌شوند و آنها می‌کوشند که پیش از ازدواج معیارهای انتخاب همسر (مدنظر اسلام) را مورد توجه قرار دهند و همسر نمونه انتخاب کنند و پس از ازدواج نیز با گذشت، محبت، صداقت و چشم‌پوشی از خطاهای یکدیگر بگذرند و قانون خانواده را هرچه بیشتر گرم‌تر کنند. آنها با شناخت موانع تشکیل خانواده متعادل و از بین بردن آنها می‌کوشند که آسایش و آرامش خانواده را فراهم کنند.

روش‌شناسی

در بررسی‌های کیفی به جای استفاده از مبانی نظری جهت تدوین و آزمون فرضیات از چارچوب مفهومی جهت استخراج سؤال یا سؤالات تحقیق استفاده می‌شود (محمّدپور، ۱۳۸۸، ص ۳۱۱-۳۱۴). مفاهیم محوری در این پژوهش عبارت‌اند از: خانواده و اسلام. با توجه به آنکه نظریه کارکردگرایی و روان‌شناختی از اهمیت بسیاری برای توضیح پدیده خانواده برخوردار است؛ بنابراین از اندیشه‌های اصلی‌ترین نظریه‌پردازان این حوزه‌ها (پارسونز و کارن هورنای) جهت تدوین چارچوب مفهومی پژوهش کمک می‌گیریم. البته این اندیشه‌ها در خلال اشارات پاسخ‌گویان به صورت غیرمستقیم مورد توجه و انتخاب واقع می‌شود. به این ترتیب روش‌شناسی در این پژوهش، کیفی است و برای انجام عملیات تحقیق از روش مردم‌نگاری بهره می‌گیرد. در این تحقیق با ۲۰ نفر از زنان متأهل مذهبی ساکن شهر خرم‌آباد مصاحبه شده است. داده‌های کیفی با استفاده از روش‌های مشاهده مشارکتی و تکنیک مصاحبه عمیق گردآوری شده‌اند؛ همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده به تناسب روش‌شناسی کیفی این تحقیق از روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری استفاده شده و معیار اشباع نظری

تعیین‌کننده پایان گردآوری داده‌ها و مصاحبه‌ها بوده است. البته تعداد بیست نفر از پاسخگویان حداقل تعداد آغازین برای مصاحبه‌ها مد نظر و ملاک بودند که حتی اگر با تعدادی کمتر از اینها هم اشباع نظری احساس شود، برای رعایت اطمینان بیشتر مصاحبه‌ها تا این تعداد ۲۰ نفر ادامه یابند، اما به تناسب بخش‌های مختلف یافته‌ها و برای جزئی‌تر شدن در هرکدام چندین مصاحبه تکمیلی و هدفمندتر انجام شدند. پس از گردآوری داده‌ها و برای ارائه نظریه نهایی از روش نظریه زمینه‌ای استفاده شده و بعد از مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، محوری و انتخابی نظریه‌ای زمینه‌ای حاصل شده را در قالب یک مدل پارادایمی شامل سه بُعد شرایط، تعاملات و پیامدها ارائه کردیم. تکنیک مشاهده مشارکتی که دارای عینیت بالاتری است؛ یکی از تکنیک‌های غالب در این تحقیق بوده، به گونه‌ای که در آن محقق در ضمن اینکه نقش محقق را دارد نقش عضوی از آن گروه را نیز ایفا خواهد کرد و به عنوان عضوی از میدان تحقیق در نزد افراد همان میدان مورد مطالعه به شمار می‌رود. محقق برای انجام یک مشاهده خوب باید سه پرسش را پاسخ دهد: «چه چیزی را؟»، «کجا؟» و «چگونه؟» (کیوی و کامپنهود، ۱۳۸۴، ص ۱۶۱). این پژوهش نیز بنابر بنیان پارادایمی که بر آن متکی است از تکنیک مشاهده مشارکتی استفاده می‌کند و بر آن است که با ایجاد همدلی بین محقق و میدان مطالعه به هنگام مشاهده‌ها درک عمیقی از مسئله به دست آورد. به منظور گردآوری داده‌ها از تکنیک مصاحبه عمیق استفاده می‌شود. در این تحقیق نیز در آغاز سؤالات باز پرسیده شدند، ولی در ادامه از آنجا که جزئیات زیادی از جانب پاسخگو درباره این سؤالات ایراد نشد، کوشیدیم تا بر نکات ریز و جزئی‌تری تأکید شود که هدف اصلی آنها پاسخگویی به اهداف تحقیق است تا اطلاعات دقیق‌تری از موضوع مورد مطالعه به دست آید. در این پژوهش سؤال اساسی عبارت است از چگونگی درک و تفسیر زنان میدان مطالعه از پدیده خانواده و ارتباط آن با اسلام در شهر خرم‌آباد؛ اما در همین راستا سؤالاتی کلی وجود دارند که در آغاز مصاحبه‌ها پرسیده می‌شوند، این سؤالات درباره سه بُعد بستری، فرایندی و پیامدی پدیده اسلام و خانواده در میدان مورد مطالعه می‌باشند و عبارت‌اند از:

سؤالات بستری: روند شکل‌گیری خانواده در زنان مذهبی چگونه بوده است؟ علل، منابع و مجاری پیدایش خانواده اسلامی چه بوده‌اند؟ سؤالات فرایندی یا پروسه‌ای: راهبرد یا تعامل و واکنش زنان مذهبی نسبت به خانواده با نگاه اسلامی و دینی به چه صورتی است و چگونه تفسیر می‌شود؟ (پذیرش، جرح و تعدیل، مقاومت)

سؤالات پیامدی: پیامدهای تشکیل خانواده به سبک اسلامی چه می‌باشد و زنان مذهبی آن را چگونه ارزیابی می‌کنند؟

یافته‌های پژوهش

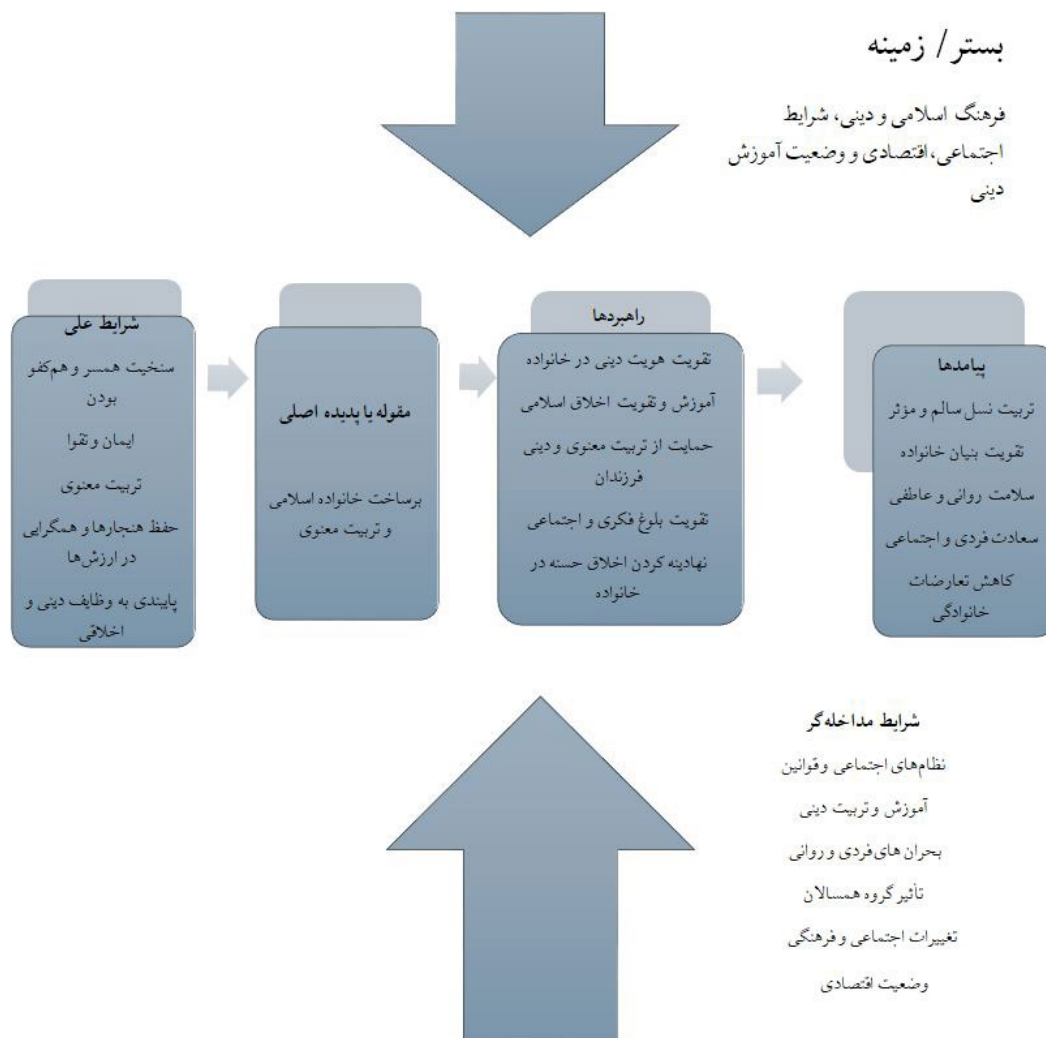
نتایج این مطالعه با استفاده از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی تحلیل می‌شوند. فرایند تحلیل از کدگذاری باز آغاز شده و در حالت ایده‌آل به کدگذاری انتخابی ختم می‌شود. رسیدن به کدگذاری انتخابی و تدوین نظریه برای تمامی پژوهش‌هایی که به این شیوه انجام می‌شوند ضروری و یا ممکن نیست و می‌توان کار را در مرحله ارائه مفاهیم و تجزیه و تحلیل آنها به پایان رساند (استراس و کوربین، ۱۳۸۵، ص ۱۱)؛ به هر حال، توجه به این نکته اهمیت دارد که در عملیاتی کردن این سه مرحله، فرایند تحلیل هرچه بیشتر از داده‌های تجربی دور شده و به سطح انتزاع نزدیک می‌شود. پس از مراحل کدگذاری داده‌ها، مقوله هسته در مرکز و به عنوان محور دیگر مقوله‌ها قرار داده شده که عبارت از «خانواده معنوی و تربیت اسلامی» است. یافته‌های گردآوری شده بیانگر این هستند که عوامل مختلفی در تشکیل خانواده و تحقق آن به شکل معنوی و ایمانی نقش و دخالت داشته‌اند. این عوامل از مجموع مصاحبه‌ها و دیگر یافته‌ها همچون مشاهدات و اسناد، استخراج در چند سطح (مفهوم، مقوله‌های عمده و مقوله هسته) تلخیص و طبقه‌بندی شده‌اند. در سطح مفاهیم حدود ۶۰ مفهوم استخراج شده بود که با توجه به اصل قرابت محتوایی و معنایی در سه مقوله کلی‌تر و جامع‌تر طبقه‌بندی شدند؛ به گونه‌ای که هرکدام بتوانند مفاهیم با قرابت بیشتر را تحت پوشش قرار دهند. سپس مقوله‌های حاصله در یک مقوله بسیار کلی‌تر تلخیص شده‌اند. براین اساس مقوله خانواده اسلامی و تربیت معنوی به مثابه مقوله هسته‌ای انتخاب شده است که مقولات جزئی‌تر شامل (مقولات عمده) را دربرمی‌گیرد.

جدول مفاهیم و مقولات خانواده در اسلام توسط زنان مذهبی در شهر خرم‌آباد براساس کدگذاری باز

R	مفاهیم	مقوله عمده	مقوله هسته
۱	سنخیت همسر و هم‌کفو بودن، اهمیت اخلاقی و بنیان مشروع خانواده، توجه به عقلانیت و شناخت واقع‌بینانه از یکدیگر در پیوند با ایمان دینی، انعطاف‌پذیری مادی، حفظ هنجارها و همگرایی در ارزش‌ها، خدامحوری و ایمان و تقوا، اخلاق حسنه و نیکو، پاکدامنی، عفت و حیا، اصالت و شرافت خانوادگی، توانایی اداره زندگی مشترک و حل مسائل با تکیه بر دین، بلوغ فکری و اجتماعی	برساخت فرایندی تشکیل خانواده	خانواده اسلامی و تربیت معنوی
۲	بنای رابطه بر محبت و دوستی، عشق ورزیدن، اعتماد، احترام متقابل، سازگاری و مدارا، رضایت زناشویی، پابندی به اخلاق اسلامی و اعتقادی، پابندی به وظایف همسری و مادری، حمایت همسر، عفو و گذشت، تشریک مساعی و مدیریت تعادل کار و خانواده، پذیرش اقتدار مرد، سرپرستی و نقش پدری، سکونت بخشی مادری و مراقبتی زن، تعاون و همکاری و تقسیم کار، برقراری عدالت بین فرزندان، همبستگی فرزندان با پدر و مادر، گفتگوی صمیمی، هدایت و کنترل غرایز به درون خانواده، تعلق و وابستگی	برساخت تعاملی خانواده	
۳	بازتولید نیروی انسانی، تأمین سلامت روانی و عاطفی افراد خانواده، تحقق همزمان دین و دنیا (عناصر مادی و معنوی) پشتیبانی اقتصادی، رفتاری، مدیریتی، امنیتی و آموزشی، تربیت نسل سالم و مؤثر در رشد خود، جامعه و خانواده، درونی‌سازی ارزش‌های اسلامی، تعیین یکپارچگی اجتماعی از راه جامعه‌پذیری و تربیت در سطوح دینی، اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی و جنسی، شکل‌دهی درست فرایند نقش‌پذیری جنسیتی در فرزندان، تقویت و تکامل انسان، تأمین نیاز روحی و معنوی، سلامت اجتماع، سعادت عمومی و سلامت اخلاقی	برساخت پیامدی خانواده	

کدگذاری محوری فرایندی است که پس از کدگذاری باز انجام می‌شود تا ارتباط بین مقوله‌ها را مشخص کند؛ در این مرحله مفاهیم استخراج شده به شکل شبکه‌های مفهومی یا حلقه‌های علت - معلولی نمایش داده می‌شوند (استراس و کوربین، ۱۳۸۵).

کدگذاری محوری برای نشان دادن ارتباط بین مقولات

۱. بستر و زمینه

بستر و زمینه‌ای که زنان مذهبی در آن خانواده را درک می‌کنند، از دو جنبه مهم است: یکی شرایط اجتماعی و فرهنگی که بر خانواده‌ها در جامعه امروز تأثیر می‌گذارد و دیگری آموزه‌های دینی که در قرآن و سنت برای خانواده‌ها تعیین شده است که به این ترتیب خانواده اسلامی در زنان مذهبی به عنوان یک نهاد استوار در برابر چالش‌های مدرن شناخته می‌شود؛ به عبارت دیگر، زنانی که به آموزه‌های اسلامی متعهد هستند خانواده را یک محیط مقدس می‌دانند که باید ارزش‌های دینی در آن حفظ و تقویت شود. در این زمینه خانواده باید نقش مهمی در جامعه‌پذیری دینی و تربیت نسل‌های سالم و متعهد ایفا کند. این بخش زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و دینی است که خانواده‌ها در آن قرار دارند و بر روند تشکیل خانواده و تربیت معنوی تأثیر می‌گذارند؛ از آن جمله: باورها و آموزه‌های اسلامی که چارچوب اصلی روابط خانوادگی را تشکیل می‌دهند، هنجارها و انتظارات فرهنگی از خانواده و نقش خانواده در جامعه اسلامی، منابع مالی و شرایط اقتصادی خانواده که می‌تواند بر عملکرد خانواده تأثیرگذار باشد، سطح آموزش دینی و اجتماعی اعضای خانواده که در شکل‌دهی به رفتارها و ارزش‌های خانوادگی مؤثر است.

۲. شرایط علی

این شرایط به عواملی اشاره دارد که زمینه‌ساز شکل‌گیری نگرشی خاص به خانواده شده‌اند. این شرایط شامل آموزه‌های دینی، فرهنگ اسلامی، نقش‌های سنتی زنان در خانواده و نیز فشارهای اجتماعی و فرهنگی جامعه مدرن هستند. در این تحقیق، زنان مذهبی به‌طور خاص به نقش‌های مذهبی و دینی خود در خانواده اشاره کردند که در آن، وظیفه تربیت فرزند و ایجاد فضایی برای رشد معنوی و اخلاقی فرزندان، مهم‌ترین اولویت آنان است؛ ازسوی دیگر، این زنان تحت‌تأثیر شرایط اجتماعی و فرهنگی قرار دارند که گاهی این شرایط ممکن است به‌طور منفی بر روابط خانوادگی و باورهای دینی آنها تأثیر بگذارد، اما آنها در تلاش‌اند که با تقویت باورهای دینی و درک درست از خانواده، این چالش‌ها را مدیریت کنند؛ درواقع این شرایط عللی هستند که سبب می‌شوند مقوله هسته ایجاد شود و عبارت‌اند از:

- سنخیت همسر و هم‌کفو بودن که شامل تطابق اخلاقی، دینی و اجتماعی زوج‌ها می‌شود و تأثیر زیادی در تشکیل یک خانواده اسلامی سالم دارد.
- ایمان به خدا و پابندی به اصول دینی که به خانواده‌ها کمک می‌کند تا روابط پایدار و ارزشمندی را بسازند.
- هم‌راستایی خانواده‌ها با هنجارها و ارزش‌های دینی و اخلاقی اسلام.
- تربیت معنوی و اثرهای آن در خانواده‌ها.
- پابندی به وظایف دینی و اخلاقی و پیروی از دستورات اسلامی در زمینه‌های همسری و مادری که از راه مسئولیت‌پذیری و حمایت در روابط خانواده بروز می‌کند.
- بلوغ و آمادگی عقلانی و اجتماعی برای تشکیل خانواده و مدیریت آن در چارچوب ارزش‌های اسلامی.

۳. مقوله عمده یا هسته

مقوله یا پدیده اصلی که در این پژوهش به‌عنوان «خانواده اسلامی و تربیت معنوی» شناخته شد نشان‌دهنده درک و نگرش زنان مذهبی به خانواده است. در این دیدگاه، خانواده نه تنها به‌عنوان یک نهاد اجتماعی برای رفع نیازهای مادی بلکه به‌عنوان محلی برای رشد معنوی و تربیت دینی فرزندان در نظر گرفته می‌شود. زنان مذهبی در این تحقیق، خانواده را به‌عنوان یک محیط تربیتی می‌بینند که در آن باید ارزش‌های اسلامی به‌طور کامل در رفتار و نگرش اعضا نهادینه شود؛ در واقع این مقوله اصلی براساس ایمان و تقوا شکل می‌گیرد و شامل انتخاب همسر متناسب با ارزش‌های اسلامی، زندگی مشترک پایدار و تربیت فرزندانی است که دارای اصول دینی و اخلاقی باشند.

۴. شرایط مداخله‌گر

- این شرایط می‌توانند بر فرایندهای خانوادگی تأثیر بگذارند و در بعضی مواقع آنها را تقویت یا محدود کنند:
- تأثیر قوانین دولتی و اجتماعی که ممکن است بر روابط خانوادگی و تربیت معنوی تأثیرگذار باشد.
 - تغییرات سریع در جامعه، مانند جهانی‌سازی و تغییرات فرهنگی که ممکن است بر ارزش‌های خانوادگی تأثیر بگذارند.
 - وضعیت و شرایط اقتصادی که می‌تواند فشارهایی را به خانواده‌ها وارد کند و بر روابط خانوادگی اثر بگذارد.
 - تأثیر گروه‌های همسالان در جامعه ممکن است بر رفتار اعضای خانواده، به‌ویژه فرزندان تأثیر بگذارد. گروه‌های همسالان ممکن است از خانواده‌ها الگوبرداری کنند یا به‌عنوان یک منبع فشار اجتماعی عمل کنند که بر رفتارهای شخصی و خانوادگی اثرگذار است.
 - تغییرات روانی یا بحران‌های فردی (مانند افسردگی، اضطراب، یا بحران هویت) می‌توانند تأثیرات منفی بر روابط خانوادگی بگذارند و عملکرد خانواده را تحت‌تأثیر قرار دهند.

۵. راهبردها

این راهبردها توسط خانواده‌ها برای تقویت روابط سالم و تربیت معنوی در محیط خانواده استفاده می‌شوند:

- تقویت شناخت و ارتباط اعضای خانواده با خداوند و آموزه‌های دینی.
- پرورش اخلاق اسلامی در روابط خانوادگی و مدیریت تعارضات با اصول دینی.
- آموزش و تربیت فرزندان در جهت رشد معنوی و دینی براساس اصول اسلام.
- پرورش توانایی‌های فکری و اجتماعی اعضای خانواده در راستای بهبود روابط خانوادگی.
- نهادینه کردن اخلاق حسنه در خانواده و آموزش و تمرین ارزش‌هایی مانند صداقت، عفت، حیا، گذشت و همکاری میان اعضای خانواده.

۶. پیامدها

این پیامدها نتیجه پیاده‌سازی مؤثر راهبردها و شرایط علی در خانواده‌های اسلامی هستند و عبارت‌اند از:

- پرورش و تربیت نسل سالم و مؤثر براساس ارزش‌های دینی و اخلاقی درست؛
- تقویت بنیان خانواده‌ای که براساس اصول اسلامی ساخته شده و ایجاد روابط مستحکم‌تر و سالم‌تر؛
- سلامت روانی و عاطفی اعضای خانواده‌ای که تحت‌تأثیر اصول دینی تربیت شده‌اند؛
- سعادت فردی و اجتماعی که خانواده‌ها به‌واسطه تقویت روابط معنوی به آن دست می‌یابند؛
- مدیریت تعارضات و مسائل خانوادگی با استفاده از اصول اسلامی و کاهش درگیری‌ها و افزایش صلح و آرامش ناشی از آن.

کدگذاری گزینشی

محقق در کدگذاری گزینشی، مفاهیم به دست آمده از داده‌های خام را در قالب گروه‌های مفهومی با همان مقولات دسته‌بندی می‌کند تا به یک انسجام منطقی و تصویر جامع‌تری از پدیده مورد مطالعه دست یابد. مقوله خانواده اسلامی و تربیت معنوی به‌عنوان هسته اصلی تحقیق که دیگر مقوله‌ها حول آن می‌چرخند، نمایانگر نگاه زنان مذهبی به خانواده به‌عنوان یک محیط مقدس و تربیتی است. آموزه‌های دینی و اصول اسلامی در شرایط علی و بستر زمینه‌ای مهم هستند و براساس آنها خانواده‌ها تشکیل می‌شوند و تربیت دینی در آنها جریان دارد. چالش‌ها و تأثیرات اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر است که گاه موجب تغییر در رفتارهای خانوادگی شده، می‌بایست با راهبردهایی مانند تقویت ارتباط با آموزه‌های دینی مدیریت شوند. راهبردهای مدیریت چالش‌ها که در راستای تقویت بنیان خانواده و تربیت دینی در محیط خانواده است، مانند تقویت آموزه‌های دینی و اخلاقی در روابط خانوادگی و مدیریت تعارضات براساس اصول اسلام و پیامدهای مثبت شامل تربیت نسل سالم و روابط مستحکم خانوادگی که به دنبال پیاده‌سازی راهبردها و شرایط علی به دست می‌آید؛ بدین ترتیب کدگذاری گزینشی در اینجا عمدتاً بر خانواده اسلامی و تربیت معنوی به‌عنوان مقوله هسته و روابط آن با دیگر مقوله‌ها (آموزه‌های دینی، شرایط اجتماعی و فرهنگی، راهبردهای مدیریت چالش‌ها، و پیامدها) متمرکز است. این مقوله‌ها به‌طور گزینشی و خلاصه به هم پیوند داده می‌شوند تا درک بهتری از نحوه تعامل خانواده اسلامی با دین و جامعه به دست آید.

نتیجه‌گیری

اسلام به خانواده به‌عنوان بنایی مستحکم برای تکریم و تعظیم جایگاه انسان می‌نگرد. خانواده اسلامی پایه‌های خود را بر خالقیت و ربوبیت الهی بنا نهاده است که در آن فرزندان باقیات صالحات به شمار می‌روند و سلامت روانی، مادی و معنوی و تربیت و سعادت آنان از مهم‌ترین

روبناهای خانواده بوده و در اولویت قرار دارند؛ در همین راستا تحقیق حاضر به خوانش زنان مذهبی از خانواده و ارتباط آن با اسلام براساس نظریه داده بنیاد پرداخته و به مقوله مرکزی «خانواده اسلامی و تربیت معنوی» دست یافته است که مؤید ادبیات می‌باشد. چنان‌که مقالات همسو (رهنمایی، ۱۴۰۱؛ نوایی، ۱۳۹۲؛ شمسیان و ولوی، ۱۳۹۴) به جنبه‌های دینی و معنوی خانواده از منظر اسلام و تأثیر تربیت اسلامی در روابط خانوادگی پرداخته‌اند و تلاش می‌کنند تا با تأکید بر آموزه‌های دینی، نقش خانواده را در رشد فردی و اجتماعی اعضا و بهبود روابط درون‌خانوادگی روشن کنند. مقالاتی همچون شریعتی (۱۳۹۷) و علی‌زاده و دیگران (۱۳۹۵) بیشتر بر تحلیل‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تمرکز دارند و نگاهی عمیق‌تر به مسائل فرهنگی و تحولات اجتماعی خانواده دارند و این امر سبب تفاوت در رویکرد و تحلیل‌های آنها با پژوهش حاضر است. با توجه به منابع تجربی و دیدگاه تحقیق حاضر، زنان مذهبی دیدگاه مثبتی به عناصر و مؤلفه‌های خانواده دارند. آنها باور دارند که اصول اسلامی به‌ویژه در زمینه‌های تشکیل خانواده، تعاملات زناشویی و تربیت فرزندان باید به‌طور جدی در زندگی خانوادگی مورد توجه قرار گیرد. در نظام معنایی این زنان، خانواده به‌عنوان یک مرجع معنوی و دینی شناخته می‌شود که فرد از طریق آن می‌تواند در مسیر کمال دینی و انسانی حرکت کند؛ در واقع، اگر مرجعیت والدین برای فرزندان در راستای ارزش‌های اخلاقی و باورهای دینی باشد به سلامت فرد و سعادت عمومی جامعه می‌انجامد. فرایند بازساختی شدن خانواده براساس مبانی دین اسلام بایستی بعد فراگرد از ساخت افتادن در دنیای مدرن رونمایی شود تا بازگشت به ارزش‌های خانواده در جامعه امروزی علنی شود که به سمت فردگرایی پیش می‌رود؛ زیرا خانواده مدام در حال دگرگونی است و از فراگرد ساختی شدن عبور می‌کند تا به بنیاد باورهای دینی و درواقع اصل خویشین بازگردد و این برساخت در سایه اسلام ناب محمدی و فرامین و دستورات و قواعد آن شدنی است. بی‌تردید اسلام برای تمام زندگی انسان برنامه داشته و نمی‌توان نقش سازنده آن را در سلامت و جامعه‌پذیری افراد و ایجاد ثبات معنایی و شکل‌دهی به نظام معنایی در خانواده انکار کرد؛ بدین ترتیب بازخوانی تجربه دینداری زنان مذهبی و خوانشی که آنان از خانواده اسلامی به‌ویژه در زمینه‌های روان‌شناختی و تربیتی قرائت می‌کنند، در متن مناسبات یکی از مهم‌ترین مجاری جامعه‌پذیری دینی، یعنی خانواده قرار می‌گیرد که متکی بر مقوله‌های برساختی فرایندی، تعاملی و پیامدی در خانواده است. این بازخوانی به شناسایی و تحلیل فرایندهای روان‌شناختی، مانند تأثیرات تعاملی خانواده بر رشد فردی و اجتماعی می‌پردازد و این دیدگاه‌ها را در راستای شکل‌دهی به سیستم ارزش‌های خانوادگی قرار می‌دهد. در این نگاه خانواده بستر رشد معنوی و اخلاقی اعضای خود می‌باشد و هدف از تشکیل خانواده نه‌تنها برآورده کردن نیازهای مادی، بلکه تحقق سعادت معنوی و دینی اعضای آن است؛ به عبارت دیگر نگاه اسلامی به خانواده در نظام معنایی زنان مذهبی نقش محوری در ساختار روانی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایفا می‌کند و به‌عنوان یک راهکار برای مقابله با چالش‌های فردی، اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه در دوران مدرن به‌عنوان یک مدل اثرگذار و کارآمد در نظر گرفته می‌شود.

محدودیت‌ها و پیشنهادها

با وجود تأثیرات مثبت خانواده اسلامی در تربیت معنوی و استحکام روابط خانوادگی، اجرای کامل این مدل تربیتی در جوامع مدرن با چالش‌هایی مانند کمبود منابع پژوهشی و محدودیت‌های اقتصادی-اجتماعی روبه‌رو است؛ بنابراین برای تقویت بنیان خانواده و ارتقای سلامت روانی - معنوی اعضا پیشنهاد می‌شود توسعه منابع آموزشی تلفیقی (دینی - روان‌شناختی)، ارتقای خدمات مشاوره‌ای مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، انجام پژوهش‌های تطبیقی فرهنگی، توسعه حمایت‌های اجتماعی و روان‌شناختی، آموزش فردی‌سازی روش‌های تربیتی، بررسی تأثیر رسانه‌ها بر نگرش‌های خانوادگی و تأکید بر نقش مردان در تربیت معنوی مورد توجه قرار گیرد.

منابع

۱. احمدپور، مریم (۱۳۹۰)، «زنان، ازدواج، خانه‌داری و تربیت فرزندان در اندیشه اسلامی»، اسلام و علوم اجتماعی، س ۳، ش ۶، ص ۱۷۶-۲۰۶.
۲. استراس، آنسلم و جولیت کوربین (۱۳۸۵)، اصول روش تحقیق کیفی، ترجمه بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۳. اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۵)، تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته، ترجمه مریم وتر، تهران: کویر.
۴. بختیاری، آمنه؛ بدوی، فاطمه؛ نصیری، بهاره و لیلا نیرومند (۱۳۹۴)، «بررسی روش‌شناسی مقالات علمی پژوهشی حوزه زن و خانواده»، پژوهشنامه زنان، س ۶، ش ۲، ص ۲۳-۵۰.
۵. بنی‌اسدی، رضا (۱۳۹۹)، «نقش زن در استحکام خانواده با الگوگیری از فرهنگ غنی اسلامی»، زن و فرهنگ، س ۱۲، ش ۴۵، ص ۸۷-۹۶.
۶. پروین، ستار؛ داودی، مریم و فربرز محمدی (۱۳۹۱)، «عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در طلاق عاطفی در بین خانواده‌های تهرانی»، مطالعات راهبردی زنان، س ۴، ش ۵۶، ص ۱۱۹-۱۵۳.
۷. پناغی، لیلی؛ زاده محمدی، علی؛ باقریان، فاطمه؛ پاکدامن، شهلا؛ احمدآبادی، زهره و سمیه محمدی (۱۳۹۵)، «جستجوی الگوهای سلامت خانواده ایرانی: یک مطالعه کیفی»، خانواده‌پژوهی، س ۱۲، ش ۲، ص ۱۷۹-۱۹۶.
۸. تقوی‌پور، محمدرضا؛ اسماعیلی، محسن و سیاوش صلواتیان (۱۳۹۶)، «الگوی جامع خانواده تراز در اندیشه اسلامی»، فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، س ۱۲، ش ۳۸، ص ۱۲۰-۱۴۸.
۹. جعفرزاده‌پور، فروزنده (۱۴۰۰)، «ساختار قدرت و رابطه آن با ناپایداری خانواده»، مسائل اجتماعی ایران، س ۱، ش ۲، ص ۱۰۹-۱۳۹.
۱۰. ذاکری، محمداسحاق (۱۳۸۶)، «اسلام و ایمان در اندیشه تقریبی علامه شرف‌الدین عاملی»، کوثر معارف، س ۳، ش ۴، ص ۸۳-۱۰۸.
۱۱. رهنمایی، سید احمد (۱۴۰۱)، «تحلیل تربیتی-روان‌شناختی آرامش خانواده در پرتو مودت و رحمت با نگاهی به هرم سه بعدی نفس انسان»، تربیت اسلامی، س ۱۷، ش ۴۲، ص ۱۱۳-۱۳۲.
۱۲. سهرابی، حاد و فاطمه مشایخی (۱۴۰۰)، «فراتحلیل پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه بازنمایی زن و خانواده در رسانه»، اولین همایش ملی انقلاب اسلامی و افق تمدنی آینده.
۱۳. شاملو، سعید (۱۳۷۷)، مکتب‌ها و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت، تهران: رشد.
۱۴. شمس‌یان، زهرا و پروانه ولوی (۱۳۹۴)، «خانواده متعادل و سالم از منظر آموزه‌های دین اسلام»، اولین کنگره ملی خانواده سالم دانشگاه شهید چمران اهواز.
۱۵. شولتز، دوان و سیدنی شولتز (۱۳۷۵)، تاریخ روان‌شناسی نوین، ترجمه علی‌اکبر سیف و دیگران، تهران: رشد.
۱۶. صادقی، مسعود؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ احمدی، سیداحمد؛ بهرامی، فاطمه و عذرا اعتمادی (۱۳۹۳)، «تدوین مدل خانواده سالم به روش پژوهش آمیخته اکتشافی»، روان‌شناسی خانواده، س ۱، ش ۱، ص ۲۹-۴۰.
۱۷. طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷)، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
۱۸. کامپنهود، لوک وان و ریمون کیوی (۱۳۸۴)، روش تحقیق در علوم اجتماعی (نظری و عملی)، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: توتیا.
۱۹. محمدپور، احمد؛ رضایی، مهدی؛ پرتوی، لطیف و رسول صادقی (۱۳۸۸)، «بازسازی معنایی تغییرات خانواده به شیوه نظریه زمینه‌ای: مطالعه موردی ایلات منگور و گورک»، فصلنامه خانواده‌پژوهی، س ۵، ش ۹، ص ۳۰۹-۳۳۰.

۲۰. ملایی، توران (۱۴۰۰)، «بانوی تراز در نهاد خانواده از دیدگاه اسلام و امامین انقلاب»، دومین همایش بین‌المللی حکمرانی اخلاق و معنویت.
۲۱. میرتبار، سید مرتضی و عبدالاحدی مقدم، علی اکبر (۱۳۹۹)، کارآمدی تربیت دینی در خانواده و چالش‌های آن با رویکرد راهبردی، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی چالش‌ها و راهکارهای تعالی نهاد خانواده در مذاهب اسلامی با محوریت آسیب‌های اجتماعی.
۲۲. میرمحمدرضایی، زهرا و باقر ساروخانی (۱۳۹۷)، «نقش جهانی شدن در تغییرات دو دهه اخیر خانواده ایرانی»، زنان و خانواده، س ۱۳، ش ۴۴، ص ۱۳۱-۱۶۴.
۲۳. نعیمی‌پور، ناهید؛ عظیمی‌گرگانی، هادی و سیدعلی پورمنوچهری (۱۳۹۹)، «اصول اخلاق زیستی در نهاد خانواده از منظر اسلام»، اخلاق زیستی و ویژه‌نامه اخلاق زیستی و حقوق شهروندی، س ۱۰، ش ۱، ص ۱۳۳-۱۴۴.
۲۴. نوابی‌نژاد، شکوه (۱۳۷۹)، «خانواده معاصر، گونه‌شناسی و مشکلات آن»، کتاب نقد، س ۵، ش ۱۷، ص ۱۱۰-۱۱۷.
۲۵. نوابی، علی اکبر (۱۳۹۲)، «خانواده الگو در اسلام»، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، س ۱۹، ش ۹۷، ص ۳-۴۰.
۲۶. نیک‌پور، سحر (۱۴۰۱)، «مقایسه نهاد خانواده در اسلام و غرب»، تحقیقات نوین میان رشته‌ای حقوق، س ۲، ش ۳، ص ۶۱-۷۱.
۲۷. هاشمی، سیدحسین (۱۳۸۸)، «چیستی و اهداف تربیت»، پژوهش‌های قرآنی، س ۱۵، ش ۵۹-۶۰، ص ۳۰-۷۱.
28. Ahmadvpour, M. (2011), Women, marriage, housekeeping, and children's education in Islamic thought, *Islam and Social Sciences*, 3rd Year. [In Persian] https://soci.rihu.ac.ir/article_1193.html.
29. Alizadeh, M, et al (2016), Searching for patterns of Iranian family health: A qualitative study. *Family Research*, 46. [In Persian] <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1408391>.
30. Bakhtiari, A., et al. (2015), Investigating the methodology of scientific research articles in the field of women and family, *Journal of Women's Studies*, 6(2). [In Persian] https://womenstudy.ihs.ac.ir/article_1687_4c40e-2a1873700c761434c945f8e3870.pdf.
31. Bani Asadi, R. (2020), The role of women in strengthening the family by modeling the rich Islamic culture. *Women and Culture*, 12(45). [In Persian] https://journals.iau.ir/article_678016.html.
32. Campenhoudt, L. V. & Quivy, R. (2005), (A. Nik Gohar, Trans.), *Tootia Publications*. [In Persian]
33. Hashemi, S. H. (2009), What are the goals of training. *Quranic Researches*, 59-60. [In Persian] https://jqr.isca.ac.ir/article_3706.html
34. Inglehart, R. (1996), *Cultural shift in advanced societies*. (M. Vetar, Trans.). Kavir Publications. [In Persian]
35. Jafarzadeh Pour, F. (2021), The structure of power and its relationship with family instability. *Iranian Social Issues*, 2. [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/963889/fa>.
36. Mirmohammadrezaei, Z. & Saroukhani, B. (2018). The role of globalization in the changes of the last two decades of the Iranian family. *Women and Family*, 13(44). [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/262346/fa>.
37. Mohamadpour, A. (2009), Semantic reconstruction of family changes by grounded theory: A case study of Mangour and Gurk tribes. *Journal of Family Research*, 5(19). [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/122217/fa>.
38. Molaei, T. (2021), The balanced lady in the family institution from the perspective of Islam and the Imams of the Revolution, *Second International Conference on the Governance of Ethics and Spirituality*. [In Persian] <https://sid.ir/paper/901618/fa>.
39. Naeimi Pour, N., et al. (2020), Principles of bioethics in the family institution from the perspective of Islam, *Bioethics Special Issue on Bioethics and Citizen Rights*. [In Persian] <https://journals.sbm.ac.ir/be/article/view/29042>.
40. Navaei, A. A. (2013), The ideal family in Islam. *Islamic Social Research*, 19(2(Serial 97)). [In Persian] <https://iss>.

razavi.ac.ir/article_849.html.

41. Nikpour, S. (2022), Comparison of the institution of family in Islam and the West. *New Interdisciplinary Legal Research*, 2(3). [In Persian] <https://sid.ir/paper/1019223/fa>.
42. Navabi Nejad, S. (2000), Contemporary family, typology and its problems. *Book Review*, 5(17). [In Persian] <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/450429>.
43. Parsons, T. (1955), *Family Socialization & Interaction Process*. New York: The Free Press.
44. Parvin, S., et al. (2012), Sociological factors affecting emotional divorce among Tehrani families. *Strategic Studies of Women*, 14(56). [In Persian] https://www.jwss.ir/article_12269.html.
45. Rahnamai, S. A. (2022), Educational-psychological analysis of family tranquility in light of affection and mercy with a look at the three-dimensional pyramid of the human soul. *Islamic Education*, 42. [In Persian] https://islamicedu.rihu.ac.ir/article_1996.html.
46. Sadeghi, M., et al (2014), Compiling a healthy family model using an exploratory mixed research method. *Family Psychology*, 1(1). [In Persian] https://www.ijfpjournal.ir/article_245490.html.
47. Shamlou, S. (1998), *Schools and Theories in Personality Psychology*. Roshd Publications. [In Persian]
48. Shamsian, Z. & Valavi, P. (2015), Balanced and healthy family from the perspective of Islamic teachings. *The First National Congress of Healthy Family*, Shahid Chamran University of Ahvaz. [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/876573/fa>.
49. Sholtz, D. & Sholtz, S. (1996), *History of Modern Psychology*. (A. Saif et al., Trans.). Roshd Publications. [In Persian]
50. Sohrabi, H. & Mashayekhi, F. (2021), Meta-analysis of research conducted in the field of women and family representation in the media. *The First National Conference on the Islamic Revolution and the Horizon of the Future Civilization*. [In Persian] <https://sid.ir/paper/1038863/fa>.
51. Strauss, A. & Corbin, J. (2006). *Principles of Qualitative Research Methods*. (B. Mohammadi, Trans.). Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
52. Taghavi Pour, M., et al. (2017), The comprehensive model of the ideal family in Islamic thought, *Cultural Education of Women and Family*, 38. [In Persian] <https://sid.ir/paper/262264/fa>.
53. Tabatabai, M. H. (1997), *Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran*, Vol. 1. Qom: Islamic Publications Office of the Society of Seminary Teachers. [In Persian]
54. Zakeri, M. I. (2008), Islam and faith in the approximative thought of Allameh Sharaf al-Din Ameli. *Kowsar Maaref*, 3(4), 83-10857. [In Persian] <https://ensani.ir/fa/article/66505/>.